

Душан З. ЈЕРОТИЈЕВИЋ*
МБ Универзитет Београд

Бекир М. ДУДИЋ**

ПОЛОЖАЈ ЕНГЛЕСКЕ КАО МЕТРОПОЛЕ У ОДНОСУ НА БИВШЕ КОЛОНИЈЕ

Апстракт: Уједињено Краљевство и данас контролише велики део света. Прво 15 држава које су под њеном круном (односно шеф државе је енглески краљ) и друго преко Комонвелта – удружења држава на челу са Уједињеним краљевством чије су колоније некад биле. Прве колоније на тлу Америке су биле само почетак. Током векова колоније су постале многе области у Африци, Карибима, Аустралији и Океанији, велике области у Азији на челу са Индијом. И данас постоје у малом обиму колоније Уједињеног Краљевства, као што су Бермуда и још нека острва у Карибима, Малвинска острва недалеко од аргентинске западне обале, као и на другим местима и океанима. Поједине колоније задовољне статусом, као на пример Бермуда се годинама изјашњавају на референдумима за задржавање статуса колоније. Око других су вођени и ратови јер су спорне територије са суседним земљама (Малвинска острва и рат Уједињеног Краљевства и Аргентине). Без обзира на све моћ Уједињеног Краљевства и утицај у свету је и данас веома велики, у корист или још више на штету неких држава.

Кључне речи: Уједињено Краљевство, Комонвелт, колоније, утицај.

УВОД

Колонијализам је појам који дефинише праксу где поједине државе шире свој суверенитет изван матичне територије кроз оснивање колонија, односно зависних подручја чије се домородачко становништво ставља под непосредну власт или их колонијалисти исељавају.

Британско царство је стекло прве колоније у Северној Америци. Једна од првих колонија била су пуританска насеља Нове Енглеске, која се налазе на североистоку америчког континента. Енглеска се борила да се учврсти у Америци од краја 16. века. Међутим, прво стално насеље постављено је у Вирџинији тек 1607. године, колонија Њу Плимут основана је 1620. године, Масачутес 1629. године, Роуд Ијланд, Конектикат 1636. године и ЊуХеван 1637. године.

* Ванредни професор, dusanjerotijevic@gmail.com

** Мастер, b.dudic@hotmail.com

Током протекла два века, истраживачи са обе стране Атлантика су више пута ревидирали однос између „старе“ и Нове Енглеске. Највише спорова било је око питања идентитета – како су се становници колонија и матичне земље односили једни према другима када су се британски досељеници претворили у Американце, а колоније – у самосталну националну државу. У америчкој историографији од 18. века до краја 19. века, одговор је био категоричан: национална историја Сједињених Држава почела је оснивањем колонија. Ј. Банкрофт и други историчари „ране“ школе били су сигурни да су већ у 17. веку колоније имале посебна америчка obeлежја и тражиле независност од Енглеске.

КРАТКА ИСТОРИЈА БРИТАНСКОГ КОЛОНИЈАЛИЗМА

Британско царство је обухватало, колоније, протекторате, доминионе, Крунске земље острва Ман, Џерзи и Гернзи и друге територије којима је владало или управљало Уједињено Краљевство и његове државе претходнице. Она потиче из прекоморских поседа и трговачких представништва које је основала Енглеска између краја 16. века и почетка 18. века. На свом врхунцу, то је била највећа империја у историји и више од једног века била је главна глобална сила. До 1913. године Британско царство је владало са преко 412 милиона људи, 23% светске популације у то време, а до 1920. године обухватало је 35.500.000км² (13.700.000 квадратних миља), 24% укупне површине области планете (Ferguson 2004: 54). Као резултат тога, његово политичко, правно, језичко и културно наслеђе је распрострањено. На врхунцу своје моћи, фраза „царство у коме сунце никада не залази“ често се користила за описивање Британског царства, јер је његово пространство широм света значило да сунце увек сија бар на једној од његових територија.

Слика 1. Територије које су биле део Британског царства. Велика Британија и пратеће британске прекоморске територије подвучене су црвеном бојом током 1757. године. Извор: (Bell 2009: 48).

Током доба открића у 15. веку и 16. веку, Португалија и Шпанија покренуле су европско истраживање света и током процеса успоставиле велике прекоморске империје. Завидна од великог богатства које су ова царства створила, Енглеска, Француска и Холандија почеле су да оснивају сопствене колоније и трговачке мреже у Америци, Азији (Bell 2009: 48). Низ ратова у 17. и 18. веку са Холандијом и Француском довело је до тога да је велики број људи напустио Енглеску, а затим, након уједињења Енглеске и Шкотске 1707. године, Велика Британија постаје доминантна колонијална сила у Северној Америци. Потом је постала доминантна сила на индијском потконтиненту, након освајања Источне Индије.

Независност тринаест колонија у Северној Америци 1783. године након америчког рата за независност, узроковала је да Велика Британија изгуби неке од својих најстаријих и најгушће насељених колонија. Британска пажња убрзо се окренула према Азији, Африци и Тихом океану. После пораза Француске у тзв. Револуционарним и Наполеонским ратовима (1792-1815), Британија се појавила као главна поморска и царска сила 19. века (Ковачевић 2011: 613-630).

Веома јака на мору, британска доминација је касније описана као *Pax Britannica* („Британски мир“), период релативног мира у Европи и свету (1815-1914) током којег је Британско царство постало глобални хегемон и преузело улогу глобалног полицајца.

Почетком 19. века индустријска револуција је почела да трансформише Британију; тако да је у време Велике изложбе 1851. године земља описана као „светска радионица“ (Brook 2012: 98). Британско царство се проширило и на већину Индије, велике делове Африке и многе друге територије широм света. Поред формалне контроле коју је Британија вршила над сопственим колонијама, њена доминација над већим делом светске трговине значила је да је ефикасно контролисала економије многих региона, попут Азије и Латинске Америке.

Током 19. века, становништво Британије је драматично расло, праћено убрзаном урбанизацијом, што је узроковало значајне социјалне и економске стресове. У потрази за новим тржиштима и изворима сировина, британска влада под Бенџамином Дисраелијем покренула је период империјалне експанзије у Египту, Јужној Африци и другим местима. Канада, Аустралија и Нови Зеланд постали су самоуправни доминиони.

Почетком 20. века Немачка и САД су почеле да оспоравају економско вођство Британије. Накнадне војне и економске тензије између Британије и Немачке били су главни узроци Првог светског рата током којих се Британија увелико ослањала на своје царство. Сукоб је поставио велико оптерећење за војне, финансијске и радне ресурсе Британије. Иако је Британско царство постигло највећи територијални обим одмах након Првог светског рата, Британија више није била светска угледна индустријска или војна сила. У Другом светском рату Јапан је заузео колоније Британије у источној и југоисточној Азији.

Упркос коначној победи Британије и њених савезника, штета британском престижу помогла је убрзавању пропасти царства. Индија, највредније и најпосећеније британско власништво, добила је независност као део већег покрета деколонизације

у коме је Британија дала независност већини територија царства. Суецка криза потврдила је пад Британије као глобалне силе. Прелазак Хонг Конга у Кину 1997. године, означио је за многе крај Британског царства (Ferguson 2004: 58). Четрнаест прекоморских територија остаје под британским суверенитетом. Након независности, многе бивше британске колоније придружиле су се Заједници народа, слободном удружењу независних држава. Уједињено Краљевство је сада једна од 53 државе Комонвелта, групе која је неформално позната и као царства Комонвелта.

ПОЛОЖАЈ ЕНГЛЕСКЕ КАО МЕТРОПОЛЕ У ОДНОСУ НА БИВШЕ КОЛОНИЈЕ

Израз „наслеђе“ одржава неугодан патернализам који је на много начина карактерисао формални и неформални однос Европе са Африком. Наслеђе је поклон изван гроба и, без обзира на то да ли је добродошао или непожељан, прималац је обично одиграо малу улогу у његовом накуљвању, осим што је био љубазан према напорној тетки. Оно што је данас Африка много је више од преживелог рођака који поседује гомилу бриге или чак осакаћени терет дугова које му је предак оставио.

Африка је данас производ дуге дијалектике између оних аспеката сопствених матичних космологија, економија, друштава, политета и култура и оних других који су, на овај или онај начин, дошли споља. Те спољне силе, које су део развоја свих друштава, осим најређих изолованих заједница, нису само европске снаге. Контрастирајући Европу и Африку, у опасности смо да поновимо у другој земљи нешто што је у великој мери географски израз.

Африка је сигурна да се налази на једној страници школских атласа, али то је неизмеран континент, препун огромно разноликих друштава са индивидуалним и често супротним историјама. Африка с којом се Европа сусрела средином деветнаестог века већ је била продукт поливалентног развоја, као посебна афричка група која је интерактивно деловала са изразитом афричком групом. Штавише, то је била Африка чији су главни ван-континентални утицаји били исламски Медитеран, утицаји који ни на који начин нису престали европском анексијом. Африка тада није, и никада није била, херметички универзум, у којем живе идентични људи са идентичним историјским искуствима.

Друго, упркос остатку расистичког незнања које и даље заташкава неке иначе угледне коментаре, афричка друштва, попут свих људских група, настањивала су свет у којем су играла пуну улогу непрестано се мењајући, не увек на начин који су желели. Афричка историја препуна је све динамике било ког другог корпуса историјског искуства. Та динамика није престајала у њеним корацима оног тренутка када су триколори или Унион Џакс упутили колонијалне заставе (Marshall 1998: 45). Супротно томе, колонијални период може се посматрати (осетљиво) само као процес интеракције, чак и ако је понекад једна од страна имала много већу материјалну предност од друге.

Подразумева се да је европска интервенција у Африци изменила историју Африке, у низу праваца о којима можемо само претпоставити. Али Африка је сама усмерила облик велике европске активности на тај континент; оно што се тада

догодило, оно што је представљало период колонијалне владавине, није оно што је нити један од актера сасвим желео. Као и сви периоди историје, био је састављен од сложеног низа променљивих који међусобно делују.

Размишљајући о томе какве су данашње импликације тог периода историје на Африку, учавали смо историјске олује. Та је олуја ствар оптерећена вредношћу. Да је карикирамо, постоје они који тврде да би Африка можда избегла дубину сиромаштва и да она пати до данашњег доба, а свега тога не би било да није било колонијалног периода или је такав период окарактерисан као мање грабежљив приступ Европљана, и тако даље (Ferguson 2004: 60).

Далеко десно од тог неоспорног аргумента једнако је неизрецив низ предлога, наиме да је Африка имала користи од ове интеракције. Не само у интересу мира, мислимо да ако би водили средњи курс. На првом месту, Африку сматрамо само једном од многих подручја која су се дотакла, а затим трансформисала постепеним ширењем онога што је амерички историчар ВалерSTEIN одлучио да назове „модерним светским системом“ (Ковачевић 2011: 613-630). Због случајне коњунктуре и превеликог броја променљивих од наталитета до климе, Северна Европа је била место индустријске револуције која је дала нову материјалну предност знатно дугорочнијој експанзији европског трговачког капитала од петнаестог века па надаље. Од тог века па до данас Африка је била део те интеракције и велики део тога је, свакако, негативан прстен. Увлачење Африке у атлантску економију вероватно је највеће кретање становништва у историји пре 19. века, а околности поробљавања афричких народа с правом су доживљене као морална и материјална катастрофа. Али тај процес, бруталан у свим аспектима, није уништио ни делове Африке које је најтеже дотакао. Човеков изванредан капацитет за усвајање и прилагођавање видљив је на начин на који је Африка држала Европу на даљини. Нарочито у западној Африци, Африканци су сели у доминацију паралелне легитимне трговине. Сви савремени извори односе се на софистицираност афричке производње и предузетништва.

Трансформацију економије представља кључна питања из којих потичу друга. Ништа мање важне биле су и политичке последице. Чак и пре колонијализма, нове економске могућности биле су одговорне у неким деловима Африке за веће квалитативне разлике између човека и човека. Иако нису увек везане за европску или арапску везу, постоји препознатљива веза између настанка високо структурисаних, милитаристичких и хијерархијских држава и трговине робовима, на пример. Део те трговине подразумевао је увоз ватреног оружја и нове могућности повећања имовине, као и нови нагласак на ратнички начин постојања. Чак и у неважним друштвима, такозваним ацефалозним друштвима Африке које је Сер Ричард Бартон презирао „анархије“, нове могућности богатства трансформирале су политичке односе из онога што теоретски морају да буду системи сложене сарадње у класне односе са свим пратећим тензијама.

Односи Велике Британије са њеним бившим колонијама увелико варирају од једне колоније до друге. Наравно постоји тело заједничких разумевања и неке историје. Њено Величанство Краљица била је шеф државе тридесет две некадашње колоније у одређено време у својој независној историји. Краљ Уједињеног Краљевства

је до данас шеф петнаест држава „Осталих подручја и територија“: То су Канада, Аустралија, Нови Зеланд, Јамајка, Барбадос, Бахами, Гренада, Папуа Нова Гвинеја, Соломонова острва, Тувалу, Сент Луција, Сент Винсент и Гренадини, Белизе, Антигва и Барбуда, Свети Кристофер и Невис (Brook 2012: 111).

За неке бивше колоније трансформација у независну државу била је несметана, а за друге је у различитом степену била компликована. Време, постколонијалног напретка и други кључни фактори политике, економије и културе осигурали су календоскоп историје који се одражавају на односе Британије данас са сваком бившом колонијалном снагом. Напротив, упркос великој тузи на неким местима, а изванредном модерном заједницом нација, од педесет и три земље у већини, али не у свим, бившим британским колонијама – дотични политичари и званичници могу захтевати много стварног успеха за њихове земље у остваривању односа са Уједињеним Краљевством данас. И Уједињено Краљевство је урадило прилично добро, ако не и у сваком случају, у овом захтевном процесу.

На основу генерализације о бившим колонијама, може се рећи мало више тога што би требало затворити испитивање. Богатство различитих историја (у неким случајевима читати митологије); различите економије и тржишта; различите културне и расне структуре и сасвим различити контакти између људи значе разноликост међу бившим колонијама и њихове везе са Британијом. Чак и бившим Доминионима, са више заједничке историје (на пример о сарадњи и расправама о вођењу светских ратова), Велика Британија сада приступа једнако различито колико и слично (Brook 2012: 112). Односи Канаде са Великом Британијом су у многим аспектима различити од аустралијских. Размотрите само (виталне) спортске терене: нема карата за крикет које укључују Канаду.

У аустралијском случају, историја је од пресудног значаја за ефикасно вођење односа. За неке Аустралијанце је изненађење да је Лондон дуже време охрабривао, чак и благо притискао, случај федерације међу државама (и територијама) Аустралије и случај независности од Велике Британије. Еволуција од царства до заједништва била је дуг и сложен процес. Аустралија је, као и неке друге земље, била на челу те еволуције, и сама је постигла независност постепено и одмерено, промишљено – без икаквог чина о независности који је постао уобичајен у историји деколонизације након 1947. године. Од 1901. године Аустралија је стекла и потпуну практичну независност од доношења Вестминстерског устава од стране лондонског парламента 1931. године (Овде је можда потребно изјавити труизам да аустралијска пост-независна монархија ни на који начин не утиче на њену независност).

Потребно је рећи да модерна Аустралија има своје уставно порекло у насељу Нови Јужни Велс, који је водио тај визионарски подухват обе земље, гувернер и капетан (касније адмирал) Артур Филип из 1788. године, суочени са стварним тешкоћама у оснивању и у наредне четири деценије насељавања других језгара у оним што је касније постало Тасманија, Квинсленд, Западна Аустралија, Викторија и Јужна Аустралија.

Одговорна влада препуштена властима пратила је прилично брзо, уз то британско охрабрење. Свест ове историје лежи иза и извештава о данашњим британско-аустралијским односима и њиховом понашању. Интересантно је да су неки

Британци, на пример, Адам Смит (1723-1790) и Џереми Бентам (1748-1832), заговарали унију из погрешних разлога, верујући погрешно да се колонија неће показати корисном за Велику Британију. Међутим, за британску владу, колонијални секретар, Еарл Греј, издао је предлоге за уједињење већ 1847. године – исте године када је укинуо предлог за оживљавање превоза у Аустралију који је завршио 1840. године. Тек 1891. године и након даљег нежног уверавања да је сачињен формални савезни Устав – и дорађен на другој аустралијској конвенцији (1897-1898). Федерација 1. јануара 1901. године са собом није понела немир и радикалне промене смера, већ је означила почетак аустралијског националног развоја током двадесетог века – развој националног идентитета, националних (посебно одбрамбених) политика, владе, културе и економија. У основи свега тога била је класична потрага за (аустралијским) националним интересом. Током двадесетог века било је неколико замаха од, а неки и према повезаности са Британијом, бившом колонијалном моћи; али аустралијски национални развој, барем у двадесетом веку, готово увек је био погођен односима са Уједињеним Краљевством и често су му помагали.

Вероватно најтрауматичнији корак у развоју аустралијског националног идентитета била је војна ствар. Аустралијанци су се борили заједно са Британцима у Бурском рату, али је било потребно да Велики рат, далеко више од Федерације, покрене и осигура трансформацију аустралијског националног идентитета из шест прилично одвојених колонија у независни народ. А та је траума била уско везана за односе с Уједињеним Краљевством.

Нема никакве сумње у природну спремност Аустралијанаца да заједно теже Британцима и жртвују крв у одбрани слободе: више од 330 000 аустралијских трупа (што је преко три пута више од величине Британске војске из 2012. године) отпловило је од куће и борило се са половином света далеко. Жртва Аустралије, као проценат становништва (пописа становништва 1911. године) и младих, заиста је била велика. На Галипољу, средишњем жаришту националне трауме, аустралијске жртве су имале око 25.800, од којих преко 8.500 је убијено што је огроман број за нацију тада мању од 5 милиона становника. Искуство из Галипоља урезано је у душу – не превише јака фраза – аустралијских одбрамбених снага и нације данас; и главни је разлог британских и аустралијских комеморативних служби горе и доле у Великој Британији. Годишња церемонија у Кенотафу у Витехалу једина је због које је лондонски саобраћај обустављен радним даном.

Сигурно да у аустралијској перцепцији Галипоља данас постоји много мита, као и стварне историје. Винстона Черчила често криве за своје учешће у осмишљавању и спровођењу политике – и он је поднео оставку као Први лорд Адмиралитета и придружио се војсци после пораза у Дарданелима. Аустралијски филм, Галипоље, приказује се сваке године уочи Анзаковог дана и доприноси многобројним митовима, укључујући и навод о британском официру, наводно кавалирском третману аустралијских (и Новозеландских) трупа.

Аустралијско „дружење“ рођено је у Галипољу, а први пут су прослављени „копачи“. Симпсон и његов магарац под ватром спасили су безброј рањених другова све док његова неизбежна смрт није постала аустралијска легенда. Па ипак, непознат већини Аустралијанаца, Симпсон је био Енглец (право име Киркпатрик)

– морнар морнарице који се укрцао на брод Њукастл у Новом Јужном Велсу, а касније се придружио аустралијској војсци. Аустралијски премијер Вилијам Хјудес играо је важну, независну, улогу у ратним и нарочито послератним савезничким политикама (Ковачевић 2011: 613-630). Одмах након што је Невил Чемберлен 1939. године рекао Великој Британији да смо у рату са Немачком, аустралијски премијер Роберт Мензиес објавио је да је Аустралија такође у рату. Изузетно блиска сарадња уследила је и током Другог светског рата, као и нека дебата (вођена између премијера у истински цивилизованом стилу, упркос миту о супротном); али након пада Сингапура 1942. године, и упркос изванредном (али не непосредном) опоравку британских снага на Далеком истоку, Аустралија је направила сигнал, успешан и трајан помак у својој политици војног савеза – даље од бивше колонијалне власти као старији партнер до тада далеко јачих и бољих ресурса САД-а. Дакле, много касније, на пример, аустралијска умешаност са САД у Вијетнаму, када је Британија стала на ту страну. Та аустралијска промена је била разумна, практична потрага за националним интересом: није временом исцрпила оперативну војну сарадњу са Великом Британијом, већ је ту сарадњу ставила на обострано високо цењено, али друго место.

Ипак да се не заборави Аустралија и Нови Зеланд су војно подржали Уједињено Краљевство у сукобу са Аргентином око Малвинских острва.

У двадесетом веку су постојале и друге промене у англо-аустралијским односима које информишу и објашњавају јединствену позадину понашања у односима. Дошло је до културне промене, грубо резимиране у преласку са „културног слома“, јер су критичари описали став аустралијске уметности и уметника који су гледали према Британији – и одлазили да раде тамо – као једину наду у каријеру. Прелазак је на крају прешао у „културну стругу“ Аустралијанаца који су играли водеће улоге у светским уметничким подухватима.

На економском и комерцијалном плану, Аустралија је започела двадесети век са 3,8 милиона становника и постколонијалном економијом којој нису биле потребне субвенције. То што Аустралија сада тако добро ради и подржава преко 25 милиона становника колико има Аустралија данас, мерило је напора и успешног прилагођавања и развоја економије, далеко од онога што је постало претераном зависношћу од робе и као одговор на знатне промене у условима светске трговине, ка диверзификованој економији и она са профитабилним дугорочним аранжманима када је у питању роба.

ЗАКЉУЧАК

Британија задржава суверенитет над 14 територија ван Британских острва. Британски закон о националности из 1981. године је преименовао постојеће крунске колоније у „британске зависне територије“, а 2002. године су преименоване у британске прекоокеанске територије. Три су ненасељене, осим привременог војног или научног особља; преосталих једанаест у различитом степену самоуправљају и ослањају се на Велику Британију у спољним односима и одбрани. Британска влада је изразила спремност да помогне било којој прекоморској територији која жели да

се домогне независности, где је то опција, а три територије су посебно изгласале да остану под британским суверенитетом (Бермуде, Гибралтар и Фолкландска острва).

Деценије, а у неким случајевима и векови британске владавине и емиграције оставили су свој печат на независне нације настале из Британског царства. Царство је успоставило употребу енглеског језика у регионима широм света.

ЛИТЕРАТУРА

- Bell 2009: Bell Duncan. *The Idea of Greater Britain: Empire and the Future of World Order, 1860-1900*.
Brock 2012: Brock, William Ranulf. *Britain and the Dominions*, Cambridge University Press.
Ferguson 2004: Ferguson Niall. *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*, New York: BasicBooks.
Marshall 1998: Marshall Peter James. *The Eighteenth Century, The Oxford History of the British Empire Volume II*, Oxford University Press.
Ковачевић 2011: Ковачевић Вељко. *Енглеска и њено право, развој и неке специфичности*, у часопис: Правни записи, Година 2. бр. 2.

Dušan Z. JEROTIJEVIĆ

Bekir M. DUDIĆ

THE POSITION OF ENGLAND AS A METROPOLIS IN RELATION TO FORMER COLONIES

SUMMARY

The United Kingdom is the colonial power that has best positioned its position and relationship with former colonies of any colonial power in history. First, the British Commonwealth of Nations was created as a grouping that connects the metropolis with a huge number of countries. In addition, the King of the United Kingdom is the head of state in fifteen independent countries that were once colonies. The status of dominion was also introduced, which does not encroach on the country's sovereignty and membership in the OUN, but in all important moments, especially in war conflicts, this state militarily supports the United Kingdom. Among them are some of the largest countries in the world, Canada and Australia, as well as New Zealand, which is a large country by European standards. Capital flows, which are concentrated in London for a significant part, are particularly significant. Some of the world's biggest financial powerhouses live in London. The United Kingdom's exit from the EU gives it a position to more freely influence events in Europe and the world, and even in the EU itself. The future will show how far this country will play an extremely important role in world relations.

Key words: United Kingdom, metropolis, world influence, capital flows.